

КИЗИЛ-КОБИНСЬКА КЕРАМІКА КЕРКІНІТИДИ VI–IV СТ. ДО Н.Е.

Знахідки кизил-кобинської кераміки у контексті античних пам'яток Криму попри багаторічні дослідження цього питання досі становлять чималу проблему для історичних інтерпретацій археологічної пам'ятки. У низці робіт висловлюються думки про співіснування греків і варварів в одному соціальному організмі, в даному випадку в Херсонеському полісі. Відповідно до концепції греко-варварського маргінального полісу, сформованої С.Ф. Стржелецьким, А.І. Тюменєвим та Г.Д. Беловим було інтерпретовано і опубліковано результати польових досліджень варварських поселень і багатошарових пам'яток Гераклеїського півострова. Це дозволило припускати наявність поселень залежного таврського населення на хорі Херсонеса і на її кордонах ще в IV ст. до н. е. (*Савеля, 1979: 173; 1996: 13-17; Николаенко, 1999: 17*). Думки про досить активні союзницькі стосунки між варварами і греками на античних поселеннях Північно-Західного Криму дотримуються О.М. Щеглов, спираючись на знахідки кераміки кизил-кобинської культури¹ серед матеріалу античних комплексів (*Щеглов, 1973: 37; Hannestad, Stolba, Sceglov, 2002: 220*). Вхідження варварів до складу грецьких поселень Херсонеської держави на основі знахідок кераміки ККК констатує також В.О. Кутайсов на матеріалах Керкенітиди і В.О. Латишева по знахідках кераміки ККК на поселенні Маслини, а також відоме за

матеріалами розкопок городища Чайка, щоправда кизил-кобинська кераміка з цієї пам'ятки досі неопублікована (*Кутайсов, 1987: 27-40; 2004: 302; Латышева, 1996: 56-61; Попова, Коваленко, 2005*). Категорично заперечує широкі зв'язки греків-херсонеситів із варварами В.М. Зубар, апелюючи до недостатньої вивченості проблеми та матеріалу, застарілих підходів і своєрідності історичного та культурного розвитку дорійського Херсонесу (*Зубар, 2005: 16-28; 2007: 87-100*).

При такому стані проблеми нам вбачається першочерговим завданням чітко визначення кизил-кобинської кераміки щодо її належності до античного контексту пам'ятки і виявлення типологічних закономірностей у синхронних посудних наборах для з'ясування власних хронологічних ознак такої кераміки. Одною із небагатьох античних пам'яток із збереженими контекстами є Керкінітида.

Комплекси Керкінітиди кінця VI – V ст. до н.е. (горизонт VII-К: *Кравченко, 2008: 10*). Керамічний комплекс об'єднано на основі датування античних шарів полісу, із яких він походить. До таких належать культурні нашарування під будинком 24 та на ділянці його двору (не пізніше середини V ст. до н.е.: *Кутайсов, Ланцов, 1986: л. 10*), траншеї по вул. Санаторній у Євпаторії (близько кінця V ст. до н.е.: *Кутайсов, Ланцов, 1985: л. 123*), із дому 24 (остання чверть V – кінець V ст. до н.е. та VI–V ст. до н.е.: *Кутайсов, Ланцов,*

¹ Надалі по тексту ККК.

1985: л. 10-12), приміщення 92 (рубіж VI–V ст. до н.е.: *Кутайсов, 1982: л. 81*), приміщення 51 (V ст. до н.е.: *Кутайсов, 1981б: л. 95*), приміщення 47 (кінець VI – V ст. до н.е.: *Кутайсов, 1981б: л. 103*).

Вид VII/1. Посудини великого об'єму із рівним незначно відігнутим або не відігнутим вінцем, короткою рівною шийкою і широким тулубом (рис. 1, 10, 12, 13, 15). Діаметр вінця менший за діаметр тулуба. Посудини іноді орнаментувалися пальцевими вдавленнями по вінцям.

Подібна орнаментация не є характерною ознакою місцевої кримської кераміки попередніх горизонтів. Вона іноді зустрічається на посудинах із підкурганних поховань степової зони Криму передскіфського часу (Зольне, к.1, п.5) (*Махорты, 2004: рис. 1, 5*).

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами I/3б, II/2, III/2, IV/1, V/2, VI/4.

Підвид VII/1а. Посудини великого об'єму із слабо відігнутим коротким вінцем, що переходить у розширений у верхній частині сфероїдний тулуб (рис. 1, 3). Відома орнаментация пальцевими вдавленнями по вінцю.

Вид VII/2. Посудини середніх об'ємів із рівно відігнутим вінцем, що перегином переходить у незначно розширений тулуб (рис. 1, 6, 11, 14, 17, 21). Діаметр вінця незначно менший за найбільший діаметр тулуба на середині висоти посудини і незначно більший за діаметр плоского дна. Орнаментация – пальцеві вдавлення по вінцям.

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видом VI/5 попереднього горизонту.

Вид VII/3. Посудини середніх об'ємів із плавним профілюванням (рис. 1, 4, 16). Незначно відігнуте вінце плавно переходить у незначно розширений тулуб із найбільшим розширенням у нижній частині посудини. Діаметр вінця незначно менший за найбільший діаметр тулуба і більший за діаметр плоского дна. Орнаментация не відома.

Поодинокі форми неліскованого посуду:

– профіль неліскованої відкритої посудини (рис. 1, 22) із навскісно зрізаними

вінцями, плоскодонної на невисокому піддоні, неорнаментована. Співвідноситься із видом VIII/6 наступного горизонту.

Клас ліскованих посуд.

Вид VII/4. Посудини великих об'ємів із відігнутим вінцем, високою вузькою шийкою, що, різко розширюючись, переходить у сферичний тулуб, який у нижній частині конічно звужується до плоского дна (рис. 1, 1, 2, 5, 7, 18, 26). Діаметр вінця більш ніж вдвічі менший за найбільший діаметр тулуба на середині висоти посудини і приблизно дорівнює діаметрові дна. Тісто із домішками дрібнозернистого і черепашкового піску, стінка досить тонка, по зовнішній і внутрішній поверхні простежується ангоб. Зовнішня поверхня ліскована по ангобу, після чого на неї нанесено орнамент 2-5-зубим, а найчастіш 3-зубим гребінцем у вигляді прокреслених ліній, що утворюють заштриховані трикутники. Трикутники опущені вершинами донизу від плеча і виростають вершиною догори від придонної частини. Обидва пояси трикутників на орнаментальному полі взаєморозташовані у шаховому порядку. Верхній пояс вгорі оконтурено каймою у вигляді горизонтальної прямої лінії, прокресленої гребінцем.

Вид VII/5. Посудини малих об'ємів (кубки) із рівно відігнутим вінцем, невисокою шийкою, що переходить у тулуб, який розширюється до нижньої третини висоти посудини (рис. 1, 19, 20, 24, 25). Діаметр вінців менший за найбільший діаметр тулуба, який перевищує висоту посудини. Орнамент у вигляді заштрихованих трикутників, опущених від шийки, і таких, що виростають із придонної частини. Ймовірно, орнаментальне полотно поділялося на кілька зон і орнамент із трикутників перемежався групою вертикальних паралельних ліній. Згори орнамент має кайму із прокресленої горизонтальної лінії. Відоме виконання такого орнаменту однозубим інструментом. Також зустрічаються фрагменти із орнаментом із горизонтальних ліній, виконаних 4-зубим гребінцем із каймою, утвореною наколами. Зустрічається орнаментация із груп вертикальних ліній, виконаних у техніці глибоких канелюрів.

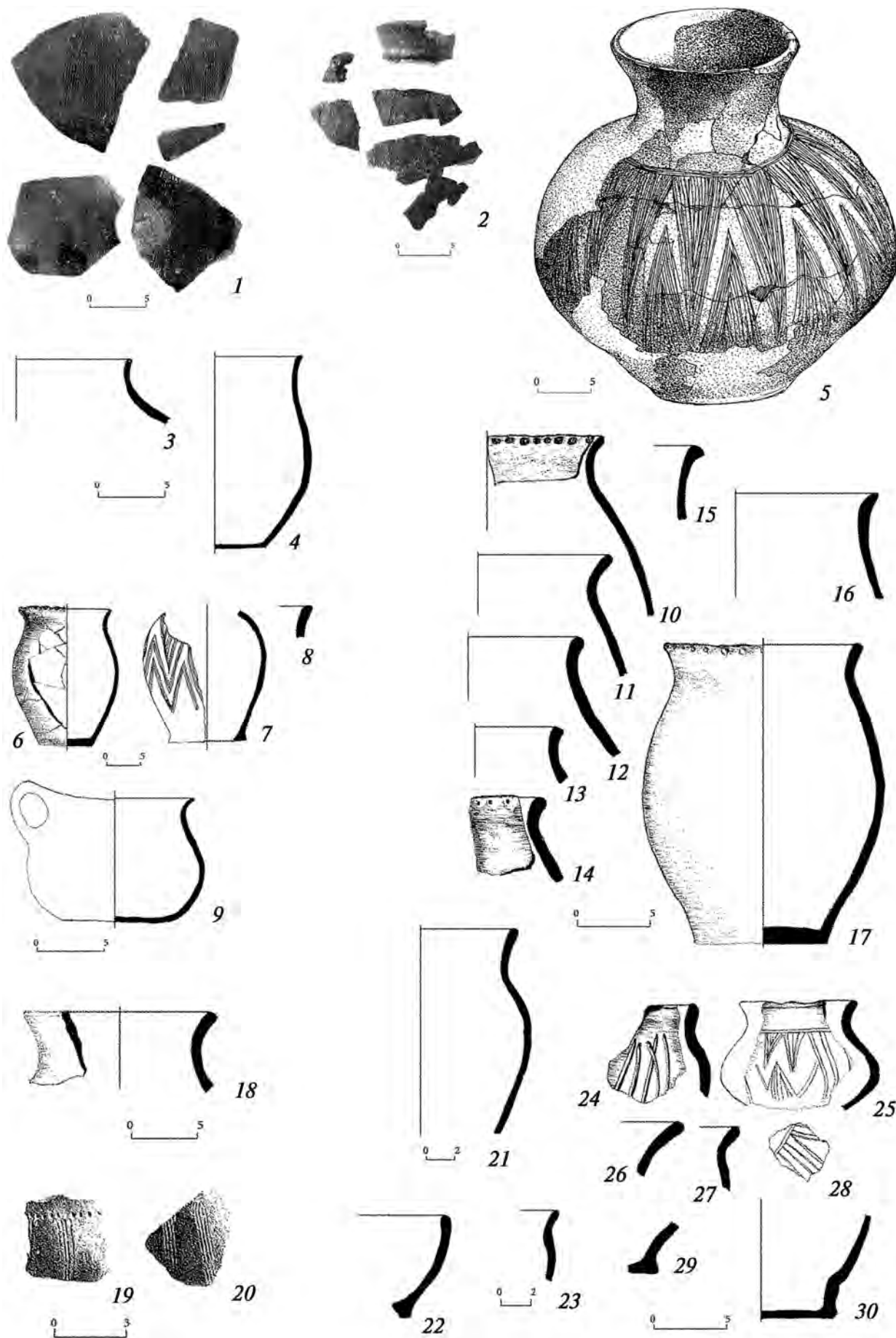

Рис. 1. Кизил-кобинська кераміка із античних комплексів Керкінітиди VI–V ст. до н.е.

Подібна посудина із ручкою із горизонтальним кріпленням походить із п.5 к. 5 біля с. Колоски. Посудина має ідентичне профілювання і орнаментацию, щоправда, ближчу до такої на посудинах із підкурганних поховань Сімферопольського водосховища. Проте, поховання датується на основі дати амфори із фарбованим вінцем не пізніше другої половини VI ст. до н.е. (Ольховський, 1982: 63, рис. 2, б). Також цей вид відомий у пізньоархаїчному шарі Херсонеса кінця VI – першої половини V ст. до н.е. (Сенаторов, 2003: 14, рис. 2).

Посудини малих та середніх об'ємів із подібною прокресленою орнаментациєю, виконаною гострим однозубим або гребінцевим інструментом, відомі у комплексах із античною керамікою Березанського поселення, де вони датуються VI – першою чвертю V ст. до н.е. Гребінцева насічка у матеріалах Березані невідома (Сенаторов, 2005: 180-182).

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами V/4, VI/7 попередніх горизонтів.

Вид VII/6. Посудини із відігнутих вінцем (кухлі або черпаки), розширеним до низу тулубом, сплюсненим денцем, петлеподібною ручкою, модельованою на вінці і плечі (рис. 1, 9). Діаметр вінця менше найбільшого діаметру тулуба і більше висоти посудини. Орнаментация не відома.

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами V/6, VI/7а попередніх горизонтів.

Характерні особливості керамічного комплексу горизонту К-VII кизилкобинської культури за матеріалами Керкінітиди:

1. Превалювання посудин великого та середнього об'єму у комплексі ліпної кераміки.

2. Тенденція уподібнення профілювання і пропорцій усіх видів закритих посудин: діаметр вінця дорівнює діаметрові дна і менше найбільшого діаметру тулуба на середині висоти посудини.

3. Однотипність профілювання неліскованого посуду.

4. Один варіант орнаменту неліскованого посуду: пальцеві вдавнення по вінцю.

5. Наявність корчаг із високим горлом, сильно розширеним тулубом і вузьким дном.

6. Специфічність орнаментациі лискованого кераміки:

– мотив двох поясів заштрихованих трикутників;

– кайма по верхньому краю орнаменту;

– зональність у орнаменті кубків із межуванням трикутників і вертикальних ліній;

– превалювання використання гребінцевого інструменту над однозубим у нанесенні врізного орнаменту.

Виділені комплекси кераміки фактично маркують розвиток раніших керамічних форм у руслі способу орнаментациі і розвитку профілювання лискованих посудин. Проте, неліскований посуд демонструє певну зміну у орнаментациі, що може бути пов'язано із появою нового населення у регіоні. Його належність до ККК цілком показова, знахідки таких посудин на кримських пам'ятках не є поодинокими. У Причорномор'ї вони відомі у ранніх шарах поселень хори Ольвії і на Березані.

Комплекси першої половини – середини IV ст. до н.е. (Керкінітиди, Інкерманської долини і Гераклейського півострова) (горизонт VIII-К: Кравченко, 2008: 10). Об'єднано комплекси ліпної кераміки із Керкінітиди: приміщення 27 (IV ст. до н.е.: Кутайсов, 1981б: л. 63), ділянка некрополя по вул. Гоґоля (IV ст. о н.е.: Кутайсов, Ланцов, 1985: л. 120), шар під будинком 22, заповнення напівземлянки 1 (перша половина IV ст. до н.е.: Кутайсов, Ланцов, 1986: л. 10), приміщення 118 буд. 23 (перша чверть IV ст. до н.е.: Кутайсов, Ланцов, 1986: л. 10, 14), нівелювання під шар IV ст. до н.е. (Кутайсов, 1981а: рис. 202), ділянка біля кладки 210 і приміщення 121 (перша – третя чверть IV ст. до н.е.: Кутайсов, д. 1984/7а, л. 23), шар сирцю, що розклався, над приміщеннями 20 і 21 будинку 9 (середина IV ст. до н.е.: Кутайсов, 1981б: л. 112).

Усі датування приведені за визначенням дат античних шарів Керкінітиди (Кутайсов, 1987; 2004).

Керамічний посуд. Класифікація. Аналіз керамічного комплексу показав, що

матеріал об'єднується у види незалежно від того, до якого поселення належить – античного чи кизил-кобинського, що свідчить про належність цього матеріалу одному і тому ж народу. Незначна кількість видів, як і в попередніх, підтвердила правильність виділення цього горизонту.

Вид VIII/2². Горщикоподібні посудини великих та середніх об'ємів із плавно відігнутих вінцем, округлим тулубом і пласким дном (рис. 2, 1, 3, 5, 8, 13). Діаметр вінця менше найбільшого діаметра тулуба на середині висоти і більше діаметра денця. Посудини тонкостінні, виготовлені із формувальної маси із домішкою черепашкового і морського піску. Випал хороший, зовнішня поверхня вкрита світлим бурим ангобом, внутрішня має ту саму підкладку. Є випадки, коли одна або обидві поверхні злегка лискувалися. Орнаментація – пальцеві вдавлення або насічка гострим інструментом по вінцю. Не виключено, що деякі посудини формувались за допомогою поворотника.

Такі горщикоподібні посудини є найпоширенішими серед неліскованої кераміки у Причорномор'ї, починаючи з білозерського часу. Посудини цього виду із подібним профілюванням шийки поширюються із другої половини VIII ст. до н.е. У Південно-Західному Криму вони вперше з'являються у пізньому горизонті поселення Уч-Баш. Змінюючи свої видові ознаки, у першу чергу, орнамент, існують аж до появи держави пізніх скіфів. Посудини із подібною орнаментацією відомі серед матеріалу поселення Карань-2 Балаклавської долини (Сенаторов, 1998: 10, рис. 4: 5, 10, 10-15). С.Н. Сенаторов у публікації матеріалів приводить дату лише двох комплексів поселення – друга та третя чверть IV ст. до н.е. Зважаючи на те, що в основі, відповідно до приведених малюнків, матеріал поселення однотипний, можна вважати, що поселення датується у таких самих межах. Подібна посудина була знайдена серед амфорного матеріалу у рівчачку к. 4 біля с. Колоски. Ймовірно, залишки тризни відносяться

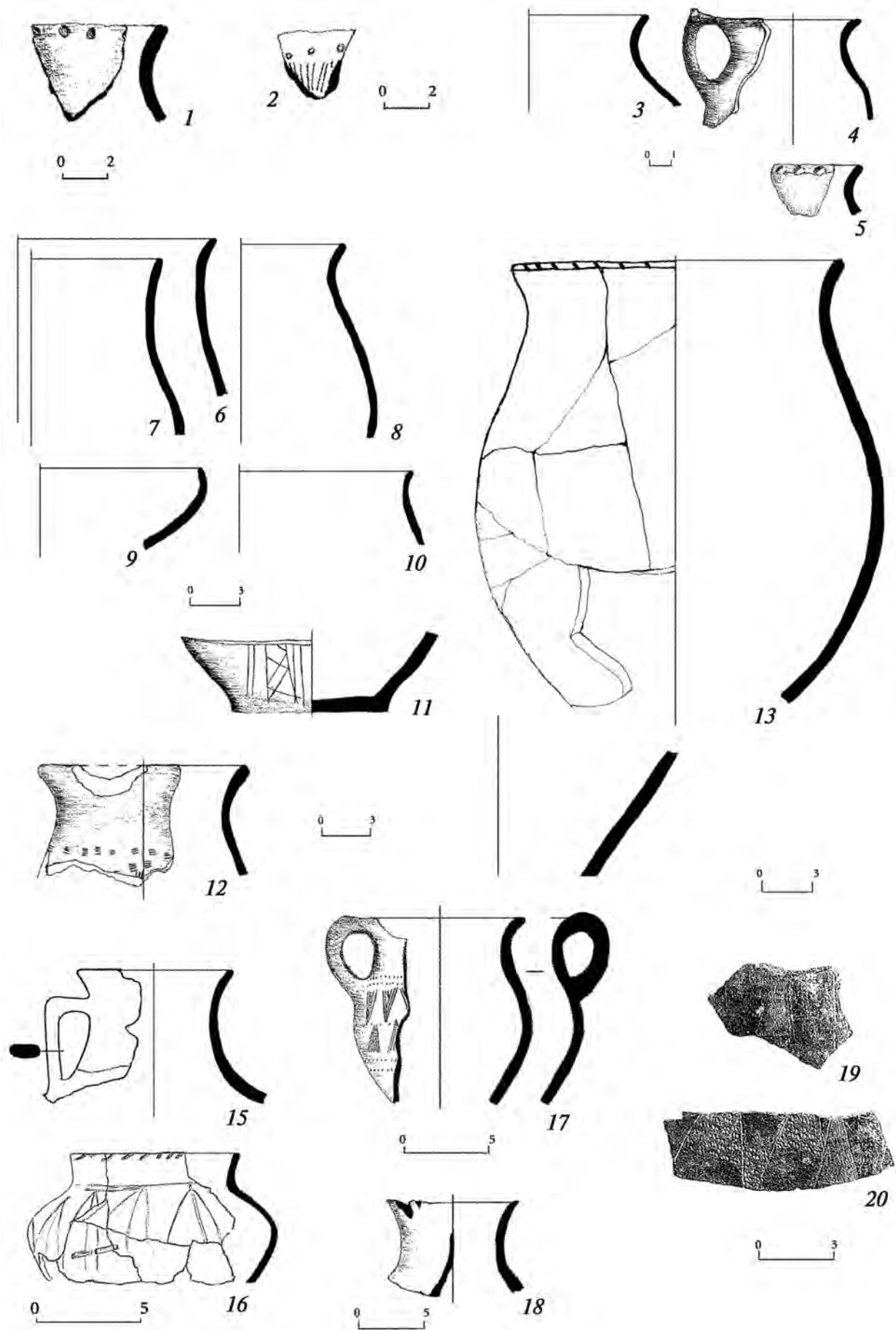
до поховання 10, що датується IV ст. до н.е. (Ольховський, 1982: 61, рис. 2, з). У поховальних пам'ятках скіфів Східного Криму вид зустрічається у комплексах IV–III ст. до н.е. (Леніне, к. 12, п. 1) (Яковенко, 1974: 111, рис. 46, 5).

У матеріалах III ст. до н.е. Чайкинського городища горщики подібної форми мають вужче горло (Колесников, Яценко, 1979: л. 9), те саме зазначимо і за матеріалами Булганацького пізньоскіфського городища (Храпунов, 1991: 201). У цілому вид відповідає типу 1, що датується VI–III до н.е. за Н.А. Гаврилюк (Гаврилюк, Отрешко, 1982: 75-78) поселення Велика Чорноморка II, і вужче – за хронологією цього поселення VI–V ст. до н.е. Такі самі посудини відомі у матеріалах Козирки II (Рубан, 1979: 75), але, як видно з тексту, матеріал цього поселення розподіляється на два горизонти за датами античної кераміки, тоді як розподіл за горизонтами ліпної не було виконано. Таким чином, вид отримує широке датування VI–IV (III) ст. до н.е.

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами I/36, II/2, III/2, IV/1, V/2, VI/4, співвідноситься із видом VII/1.

Вид VIII/3. Тонкостінні посудини великого об'єму із воронкоподібним високим горлом, широким тулубом і вузьким денцем (горщики-гличики) (рис. 2: 4, 15). Діаметр горла менший за найбільший діаметр тулуба у верхній половині висоти посудини і більший за діаметр денця. Деякі посудини мали ручку, що кріпилася нижнім кінцем на плечі, а верхнім – на вінці або під ним. Іноді ручки моделювалися на вінці, незначно над ним виступаючи, і на середині тулуба за допомогою так званої кнопки, тобто фіксуючись у стінці наскрізь на її внутрішній поверхні. Формувальна маса цупка, добре промішана із домішками кварцового піску, риса, що простежується у кераміці ККК Західного Криму лише із цього горизонту. Черепок дуже міцний, випал якісний – до червоного ззовні. Посудини формувалися за допомогою поворотника (на внутрішній поверхні помітні

² Види VIII/1, VIII/5, VIII/6, VIII/10 цього горизонту кизил-кобинської культури на античних пам'ятках не знайдено.

194 Рис. 2. Кизил-кобинська кераміка із античних комплексів Керкінітиди IV ст. до н.е.

сліди від кружання). Зовнішня поверхня храпувата, найчастіше – червоного або червоно-малинового кольору із темними плямами від нерівномірного випалу, внутрішня – завжди сіра, ретельно заглажена. Денця таких посудин мають діаметр біля 10 см.

Такі нелісковані посудини зустрічаються у досить пізніх шарах кримських пам'яток (*Храпунов, 1991: 201, 204; Колесников, Яценко, 1979: л. 8*), що, можливо, пов'язано із відкритим характером комплексів, за якими вони датуються, або високою верхньою хронологічною межею побутування виду. Відповідно до керамічного комплексу Великої Чорноморки II, вони відповідають типу III ліпної кераміки цього поселення і датуються там широко від VI до III ст. до н.е. (*Гаврилюк, Отрешко, 1982: 78–80*).

Вид VIII/4. Тонкостінні слабко профільовані посудини значного об'єму із не відігнутих або слабко відігнутих вінцем без виділеної шийки (рис. 2, 6, 7, 10), виготовлені із добре промішаної формувальної маси із домішкою черепашкового і дрібнозернистого піску, добре випалені, зовнішня поверхня яких переважно ледь помітно лискувалася. Найбільший діаметр припадає на нижню половину посудини і незначно перевищує або дорівнює діаметрові вінця. Орнаментація невідома. Єдиний фрагмент реконструйований на 3/4 висоти, вказує на чашоподібну форму посудини із заокругленим денцем. Вузькогорлі фрагменти вказують на наявність посудин витягнутих пропорцій. Усі посудини цього виду модельовані лоскутним способом із прямокутних шматків глиняної маси.

Такі посудини відомі на Булганацькому городищі, але в них уже чітко виділена звужена шийка (*Храпунов, 1991: 201*), а також у керамічному комплексі Великої Чорноморки, де вони датуються VI–V ст. до н.е. (*Гаврилюк, Отрешко, 1982: 78*). Н.А. Гаврилюк такі посудини відносить до двох типів: горщики із прямою або майже прямою шийкою і посудини баночного типу, пов'язані із гето-даками (*Гаврилюк, Отрешко, 1982: 80–82*).

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видом VII/3.

Клас лискований посуд.

Вид VIII/7. Посудини великих об'ємів із невисоким незначно відігнутих горлом і різко розширеним тулубом (рис. 2, 11, 18–20). Тісто із домішками черепашкового і дрібнозернистого піску, іноді кварцового піску без додавання черепашкового, випал хороший. В основному посудини тонкостінні, на обидві поверхні наносився чорний або бурий ангоб, по якому проводилось лискування, після чого посудина орнаментувалася. До деяких посудин застосовувався відновлювальний випал. Також є підстави припускати складнішу технологію із використанням сполук заліза для отримання глянцевої дзеркальної поверхні. Такі фрагменти виготовлені із цупкої глини із домішкою кварцового піску, черепок двошаровий: верхній шар чорний, нижній – сірий. Ангоб при такій технології не використовувався. На злам черепок дуже міцний. Орнаментація геометрична – прокреслені тризубим, рідше – дво- або чотиризубим гребінцем лінії із мотивом заштрихованих трикутників, гребінчаста насічка у вигляді кайми, або заповнення фігур орнаменту, два пояси трикутників у верхній і нижній частині тулуба, розташовані у шаховому порядку, з'єднані лінії із ромбів і трикутників і т. і. Найчастіше основна орнаментальна композиція знаходиться у верхній половині тулуба і вгорі оторочена каймою. Іноді простежується заповнення білою пастою.

Корчаги, ідентичні по формі, з'являються у Південно-Західному Криму ще у VII ст. до н.е., проте вони мають інший метод нанесення орнаменту. Корчаги із подібним орнаментом відомі на поселенні Альма-Кермен (пізніє поселення, розкопки Н. Богданової) (*Дашевская, 1963: рис. 1, 1, 2*), у матеріалі античних садиб Гераклеїського півострова (Комишева бухта, № 152, Херсонеське городище), кизил-кобинських поселень Гераклеї, що передували розмежуванню (5-й кілометр та ін.) (*Савеля, 1994: 45*), Інкерманського поселення і Сахарної Головки (*фонди НЗХТ, інв №№ 879/С, 847/С, 858/С*). Їх поширення не обмежується лише Кримом: декілька фрагментів із подібною орнаментацією є серед матеріалів ранніх шарів Березані, Великої Чорноморки II (*Гаврилюк, Отрешко, 1982: рис. 5, 1–8*)

і Булганацького городища (*Храпунов, 1991: рис. 14; 23, 20-25*).

За межами Криму орнаментация гребінцевою насічкою майже не зустрічається (кілька фрагментів із Каменського городища: *Бруяко, 2006: 42, рис. 9: 8-10*), в Криму ж вона зустрічається масово. Ймовірно, такий тип нанесення орнаменту є явищем стадіальним і пов'язаний із розвитком типу декору – так наносити орнамент зручніше і швидше, не змінюючи при цьому семантику, при цьому витримуються його естетичні якості. Нажаль, доволі важко співвіднести його із іншими категоріями матеріалу кримських пам'яток, оскільки окрім прорисовок орнаменту ніякої іншої інформації вони не надають. Наскільки можна довіряти прорисовкам, така орнаментация є на корчагах з Херсонесу, Чайки, Південно-Донузлавського городища (*Дашевская, 1963: рис. 1, 3-7; 2, 1, 6, 7*), Маслин (*Латишева, 1996: 56-61, рис. 1, 2*), Маячного півострова (фонди НЗХТ, інв. № 15176), будівлі У6 агломерації Панське I у шарі третьої чверті IV ст. до н.е. (*Hannestad, ect, 2002: 230*). Відомий він також на лискованій кераміці поселення Карань-2 (*Сенаторов, 1998: 10, рис. 4, 5*). Уламки подібної корчаги супроводжували п. 1 к. 1 біля с. Колоски у Західному Криму. В.С. Ольховський датував поховання за амфорами і пастовими бусинами V–IV ст. до н.е. (*Ольховский, 1982: 61, рис. 2, а*). У сусідньому кургані 4 у п. 10 було знайдено уламок корчаги із гребінцевим орнаментом, поховання датується IV ст. до н.е. (*Ольховський, 1982, с. 61, рис. 2, д*). У скіфському підкурганному похованні біля с. Октябрське (к.4, п.1) знайдено уламки подібної корчаги і бронзову трилопатеу стрілу IV ст. до н.е. (*Колотухин, 2000: рис. 20, б, 7*).

Цей тип орнаменту дослідники нерідко відмежовують від традиційно кизилкобинського врізного, який датують не пізніше VI–V ст. до н.е., і відносять до часу не раніше IV ст. до н.е., пов'язуючи із населенням Пізньої Скіфії. Проаналізовані матеріали дозволяють дещо змінити погляд на походження посудин з орнаментом гребінчастою насічкою. В даному випадку вона зустрінена у ямі разом із посудинами із врізаним декором, що дозволяє констатувати їх співіснування. Нема підстав

припускати належність традиції орнаментации насічкою якоюсь іншою культурною традицією, відмінною від класичної кизилкобинської.

Фрагменти посудин, орнаментованих прокресленими гребінцем підтрикутними фігурами, відомі у матеріалі могильника Уркуста I (*Наукові фонди ІА НАНУ, колл. 356; Лесков, Кравченко, 2007: рис. 17*).

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами VI/6, VII/4 попередніх горизонтів.

Вид VIII/8. Посудини середніх об'ємів горщикоподібної форми (гличиків-кухлів) із відігнутих вінцем, незначно звуженою шийкою, розширеним тулубом і ручкою, що кріпиться на вінці і плечі, іноді – на тулубі (рис. 2, 12, 17). Діаметр вінця приблизно дорівнює найбільшому діаметрові тулуба на середині висоти посудини. Тісто із домішками черепашкового і дрібнозернистого піску, випал хороший. Зовнішня і внутрішня поверхні ангобовані бурим або чорним, зовнішня лискована по ангобу, після чого на посудину нанесено орнамент кільказубим гребінцем. Орнамент – лінійний або геометричний, нанесено від плеча, іноді зустрічається два пояси орнаменту із трикутників, розташованих у шаховому порядку. По верхньому, а іноді і по нижньому краю орнаменту насічкою нанесено кайму. Деколи зустрічається збережене заповнення білою пастою.

Вид знаходить аналогії у ліпній кераміці, що походить із Херсонеса, яка за датуванням шару відноситься до другої половини V – першої половини IV ст. до н.е. (*Сенаторов, 2003: 23, рис. 7*). Подібна посудина є серед інвентарю поховання 2/6 Віліно, датована С.Г. Колтуховим VI–V ст. до н.е. (*Колтухов, 2004: 106, рис. 6: 10; у публікації переплутано підписи під ілюстраціями, тому de facto це рис. 5, 10 – Е.К.*). Автор датував цю посудину за аналогією із керкініцьких комплексів. Однак за приведеним матеріалом можна припустити можливість складання цього виду лише у V ст. до н.е. і широке побутування у IV ст. до н.е. Підстав датувати цей тип запропонованим С.Г. Колтуховим часом наразі немає.

Вид VIII/9. Посудини малих об'ємів із рівно відігнутих вінцем і різко розширеним

тулубом (рис. 2, 16). Діаметр вінця менший за найбільший діаметр тулуба на середині висоти посудини і приблизно дорівнює її допустимій висоті (денце не збереглося). Тісто із домішкою черепашкового і дрібнозернистого піску, зовнішня поверхня лискована. Відома орнаментация – прокреслені лінії у вертикальній площині від плеча по три у групі, що з'єднуються біля верхньої кайми. По вінцю – насічка гострим інструментом.

Вид знаходиться у одному типологічному рядку із видами V/4, VI/7, VII/5, 6 попередніх горизонтів.

Вид VIII/11. Відкриті посудини із рівно зрізаними вінцями, загнутими до середини, і стінкою, що різко звужується (тарілки) (рис. 2, 9). Тісто добре промішане і відмучене із домішкою дрібнозернистого і черепашкового піску, випал добрий. Обидві поверхні вкрито світло або темно-бурим ангобом, по якому проводилось лискування. Орнаментация невідома.

Вид поширений у Криму у комплексах часу раннього заліза.

Характерні особливості керамічного посуду горизонту K-VIII кизил-кобинської культури за матеріалами Керкінітиди:

1. Превалювання посудин великого та середнього об'єму.
2. Наявність слабко профільованих підлискованих посудин.
3. Пальцеві вдавлення або насічка по вінцю у орнаментации нелискованого посуду.
4. Наявність корчаг із вузьким горлом і сферичним тулубом.
5. Наявність посудин із ручкою на горлі типу глечиків.
6. Наявність горщикоподібної форми кухлів.
7. Превалювання у орнаментации лискованої кераміки гребінцевої насічки над прокресленим гребінцевим орнаментом.

Виділені комплекси K-VIII демонструють присутність більшості керамічних типів попереднього хронологічного зрізу, причому констатується відсутність змін у формі посудин за деякими винятками. Зміни проходять лише на рівні орнаменту, де декор у вигляді прокреслених кільказубим гребінцем ліній змінюється

гребінцевою насічкою. Поява нових елементів профілювання посудин, як то відкритих із внутрішнім ребром або банкоподібних, пов'язана із зовнішніми впливами – західними, визначеними гето-дакійським колом пам'яток.

Комплекси кінця IV–III ст. до н.е. (IX-K) є малочисельними і ми можемо виділити лише один із більш-менш вузькою датою – матеріал із городища Чайка із зольника, що відповідає другому будівельному періоду, і, можливо, першому. Інші є або недоступними для дослідження, або мішаними із широким датуванням. Загалом у цей період ККК у Західному Криму починає стрімко зникати, докорінно змінюючи свій матеріальний комплекс, і знахідки кінця IV–III ст. до н.е. демонструють близькість із комплексами так званих пізніх скіфів більшою мірою, ніж із ККК.

В етнокультурному плані матеріал горизонту VII-K, що належить населенню, засвідченому у писемних джерелах як «таври» (Кравченко, 2008а: 99-106), продовжує місцеві традиції при появі нового західного імпульсу, наразі із ареалу гето-дакійських культур, причому у VIII-K цей вплив посилюється. Простежено також відсутність відмінностей у комплексах ліпної кераміки античних і варварських поселень. Звертає на себе увагу дуже мала кількість знахідок столової ліпної кераміки. Враховуючи те, що йдеться про античну пам'ятку, ймовірно, що ліпний посуд тут якимсь чином доповнював стандартний гончарний посудний набір. Проте присутність, хоч і незначна, ліпного столового посуду в контексті античної пам'ятки і наявність усіх його типів на варварських кизил-кобинських пам'ятках може свідчити про присутність таврського етнічного компоненту серед населення Керкінітиди. Тут слід зазначити, що основна кількість врахованих у даній статті знахідок кизил-кобинської кераміки зосереджується у приміщеннях будинку 24 і навколо нього. Тому про масовий характер такого матеріалу не йдеться. Принаймні, такі комплекси надають можливість визначити хронологію кизил-кобинської кераміки, що необхідно для накреслення історичних процесів її фіналу. Аналіз цілісних комплексів на кизил-кобинських

поселеннях із античною керамікою довів, що наведені типи кераміки ККК належать одному населенню, відомому за античними

джерелами як таври без домішки скифського етнічного компоненту, про що раніше йшлося у літературі.

Література

Бруяко, 2006 – Бруяко И.В. Ранние кочевники в Европе. X–V вв. до н.э. Кишинев, 2005.

Гаврилюк, Отрешко, 1982 – Гаврилюк Н.А., Отрешко В.М. Лепная керамика архаического поселения Большая Черноморка II. // Древности степной Скифии. К., 1982.

Дашевская, 1963 – Дашевская О.Д. О таврской керамике с гребенчатым орнаментом // СА. 1963. №4.

Зубар, 2005 – Зубар В.М. Херсонес і таври: протистояння чи взаємодія? // Археологія. 2005. №1.

Зубар, 2007 – Зубарь В.М. По поводу попытки возрождения одной устаревшей исторической концепции: Херсонес и тавры // ВДИ. 2007. № 3.

Колесников, Яценко, д. 1979 – Колесников А.Б., Яценко И.В. Отчет о раскопках комплекса древнегреческих сельскохозяйственных усадеб у Евпаторийского маяка в полевой сезон 1979 г. // НА ИА НАНУ, д. 1979/101, № 9379.

Колотухин, 2000 – Колотухин В.А. Киммерийцы и скифы Степного Крыма. – Симферополь, 2000.

Колтухов, 2004 – Колтухов С.Г. Лепная керамика Скифского населения Степного и Предгорного Крыма // Х сб. Вып. XIII. Севастополь, 2004.

Кравченко, 2008 – Кравченко Е.А. Кизил-кобинська культура у Західному Криму. Автореф. ... дис. канд. іст. наук. Спеціальність – 07.00.04 – археологія. К., 2008.

Кравченко, 2008а – Кравченко Е.А. Таври у писемних джерелах про Крим і Таврику. // Надчорномор'я: студії з історії та археології (з IX ст. до н.е. по XIX ст. н.е.). К., 2008.

Кутайсов, 1981а – Кутайсов В.А. Отчет о раскопках Керкинитиды в 1981 г. Евпатория–Симферополь, 1982 // НА ИА НАНУ, д. 1981/3«е», ф.о. 9921.

Кутайсов, 1981б – Кутайсов В.А. Отчет о раскопках Керкинитиды в 1980 г. Евпатория –Симферополь, 1981 г. // НА ИА НАНУ, д. 1981/10«р», ф.о. 9822.

Кутайсов, 1982 – Кутайсов В.А. Отчет о раскопках Керкинитиды в 1982 г. Симферополь, 1984 г. // НА ИА НАНУ, д. 1982/149, ф.о. 20731.

Кутайсов, 1984 – Кутайсов В.А. Отчет о раскопках Керкинитиды в 1984 г. Симферополь, 1985 // НА ИА НАНУ, д. 1984/7«а», ф.о. 21189.

Кутайсов, 1987 – Кутайсов В.А. Кизил-кобинская керамика из раскопок Керкинитиды // Материалы к этнической истории Крыма VII в. до н. э. – VII в. н. э. К., 1987.

Кутайсов, 2004 – Кутайсов В.А. Керкинитиды в античную эпоху. К., 2004. 325 с.

Кутайсов, Ланцов, 1985 – Кутайсов В.А., Ланцов С.Б. Отчет о работах западно-крымской экспедиции в 1985 г. Симферополь, 1986 // НА ИА НАНУ, д. 1985/16, ф.о. 21826.

Кутайсов, Ланцов, 1986 – Кутайсов В.А., Ланцов С.Б. Отчет о работах западно-крымской экспедиции в 1986 г. Симферополь, 1987 г. // НА ИА НАНУ, д. 1986/6, ф.о. 21973.

Латышева, 1996 – Латышева В.А. О населении херсонесской хоры в Северо-Западном Крыму (по материалам поселения Маслины) // Древности. Харьков, 1996.

Лесков, Кравченко, 2007 – Лесков О.М., Кравченко Е.А. Гряда А могильника кизил-кобинської культури Уркуста I у Південно-Західному Криму // Археологія. 2007. № 4.

Махортых, 2004 – Махортых С.В. Черногоровские древности Крыма // ССПК. Вып. XI. Запоріжжя, 2004.

Николаенко, 1999 – Николаенко Г.М. Хора Херсонеса Таврического. Земельный кадастр IV–III вв. до н.э. Ч. 1. Севастополь, 1999.

Ольховський, 1982 – Ольховский В.С. О населении Крыма в скифское время // СА. 1982. № 4.

Попова, Коваленко, 2005 – Попова Е.А., Коваленко С.А. Историко-археологические очерки греческой и позднескифской культур в Северо-Западном Крыму (по материалам Чайкинского поселения). М., 2005.

Рубан, 1979 – Рубан В.В. О датировке поселения Козырка II // Памятники древних культур Северного Причерноморья. К., 1979.

Савеля, 1979 – Савеля О.Я. О греко-варварских взаимоотношениях в Юго-Западном Крыму в VI–IV вв. до н. э. // ПГКСВП. Тбилиси, 1979.

Савеля, 1994 – Савеля О.Я. Работы Севастопольской экспедиции // АИК 1993 г. Симферополь, 1994.

Савеля, 1996 – Савеля О.Я. Археологические материалы к истории Гераклеийского полуострова доколониального периода // Хсб. Вып. 7. Севастополь, 1996.

Сенаторов, 1998 – Сенаторов С.Н. Поселение позднего этапа кизил-кобинской культуры Карань-2 // X сб. Вып. IX. Севастополь, 1998.

Сенаторов, 2003 – Сенаторов С.Н. Кизил-кобинская керамика конца VI – первой половины IV вв. до н.э. из раскопок в Херсонесе // Xсб. Вып. 12. Севастополь, 2003.

Сенаторов, 2005 – Сенаторов С.Н. Лепная керамика поселения на о. Березань из раскопок Государственного Эрмитажа 1963-1991 гг. // Борисфен-Березань. Археологическая коллекция Эрмитажа. Т. 1. СПб., 2005.

Храпунов, 1991 – Храпунов И.Н. Булганакское позднескифское городище (по раскопкам 1981-1989 гг.) // МАИЭТ. Вып. II. Симферополь, 1991.

Щеглов, 1973 – Щеглов А.Н. О структуре населения хоры Херсонеса и Боспора в IV–II вв. до н.э. // Античные города Северного Причерноморья и варварский мир. Л., 1973.

Яковенко, 1974 – Яковенко Е.В. Скифы Східного Криму в V–III ст. до н.е. К., 1974.

Hannestad, Stolba, Sceglou, 2002 – Hannestad L., Stolba V.F., Sceglou A.N. Panskoje I. The Monumental Building U 6. Aarhus, 2002. Vol. I. Text. 308 p. Vol. 2. Plates.